

Liesbeth M. Helmus

De Wereld van Gerard van Honthorst

Liesbeth M. Helmus

De Wereld
van
Gerard
van
Honthorst

INHOUDSOPGAVE

9 WOORD VOORAF

17 HOOFDSTUK ÉÉN

het begin

- Honthorst versus Rembrandt 17
- Jeugd in Utrecht 22
- Bloemaert, Wtewael en Moreelse 26
- Het Sint Lucasgilde en de opleiding tot schilder 40
- De tekenacademie 43
- De aansporingen van Karel van Mander 52

61 HOOFDSTUK TWEE

Rome

- Rome rond 1600 63
- Renovatio Romae 66
- De reis naar Rome 68
- Waar woonde Honthorst 70
- Romeinse kunstvrienden 71
- De Bentvueghels 73
- Honthorst tekent en denkt na 74
- De vroegste schilderijen 79
- Santa Maria della Scala 84
- Francesco Maria del Monte 91
- De extase van Maria Magdalena 93
- Vincenzo Giustiniani 96
- Giulio Mancini 102
- De laatste grote opdracht in Rome 109
- Tot slot 111

117 HOOFDSTUK DRIE

Urecht

- Albano 118
- De voorraad 121
- Home sweet home 122
- De eerste anderhalf jaar 124
- De werkplaats in Utrecht 127
- Aards genot 135
- Versjes bij prenten 143
- De morele lessen van Jacob Cats 143
- De mooie Zavonnare 150
- Pieter Corneliszoon Hooft 151
- Het schilderen van het verloop van de tijd 154
- De betekenis van muziek 158
- Peter Paul Rubens 164

171 HOOFDSTUK VIER

internationale erkenning

- Londen 174
- George Villiers 175
- Gestrikt door het Britse hof 177
- De reis 178
- Apollo en Diana 179
- De hofmaskerade 184
- Een voorbeeldig familieportret 184
- De beloning 187
- Frederik V en Elizabeth, koning en koningin in ballingschap 188
- Een portret als een verhaal 190
- De Odyssee 193
- Antoon Triest 194
- De bewening van Christus 199
- De vijf wonden 204
- Christiaan IV van Denemarken 206

211	HOOFDSTUK VIJF
	Den Haag
	- Het staatsieportret 214
	- Stedendwinger Frederik Hendrik 216
	- Maria de Medici 218
	- De paleizen van de Oranjes 221
	- Elizabeth van Bohemen 232
	- De kinderen Van Bohemen in de leer bij Honthorst 235
	- Willem van Honthorst 242
	- Hofschilder in Kleef 246
	- Amalia van Solms 248
	- Huis ten Bosch en de Oranjezaal 254
263	HOOFDSTUK ZES
	het einde
	- Een huwelijksgeschenk voor Eva 263
	- Het laatste zelfportret 267
	- De mooie Suzanna 271
	- Nawoord 274
279	BIBLIOGRAFIE
291	REGISTER
300	TENTOONGESTELDE WERKEN
316	FOTOVERANTWOORDING
320	COLOFON

In het artistieke landschap van de zeventiende eeuw neemt Gerard van Honthorst een uitzonderlijke positie in. Geboren in Utrecht, het culturele hart van de Noordelijke Nederlanden in de vroege Republiek, leerde hij het schildersvak bij Abraham Bloemaert, destijds de meest vooraanstaande leermeester van zijn stad. Daar werd het fundament gelegd voor een loopbaan die niet alleen nationaal, maar ook internationaal weerklank zou vinden. Zoals zoveel ambitieuze kunstenaars van zijn generatie trok Honthorst naar Rome, waar hij tussen circa 1613 en 1620 verbleef. In de Eeuwige Stad maakte hij kennis met het revolutionaire *chiaroscuro* en het onverbloemde naturalisme van Caravaggio – een confrontatie die zijn kunst voorgoed zou veranderen.

In Rome wist Honthorst door te dringen tot een exclusieve kring van opdrachtgevers. Als een van de weinige niet-Italianen ontving hij prestigieuze opdrachten voor altaarstukken. Invloedrijke verzamelaars als Benedetto en Vincenzo Giustiniani en kardinaal Francesco Maria del Monte waardeerden zijn werk. Zijn faam was in het bijzonder verbonden aan zijn nachtstukken: dramatische taferelen verlicht door één enkele kunstmatige lichtbron, waarin licht niet alleen sfeerbepalend is, maar ook de compositie structureert en de psychologie van de voorstelling verdiept. Deze schilderijen bezorgden hem de bijnaam ‘Gherardo delle Notti’ – Gerard van de nachten, een eretitel die zijn internationale reputatie onderstreepte.

Toen Honthorst in 1620 terugkeerde naar Utrecht, toonde hij zich opmerkelijk flexibel. Hij paste zijn stijl en thematiek aan de wensen van de markt aan en ontwikkelde een veelzijdig oeuvre. Levendige genrestukken met een speelse, soms licht erotische ondertoon, muziekgezelschappen en pastorale scènes vonden gretig aftrek. Tegelijkertijd ontpopte hij zich tot een vernieuwer in de portretkunst. Honthorst speelde een sleutelrol in de ontwikkeling van zowel het pastorale als het allegorische portret en het zogenoemde *portrait historié*, waarin geportretteerden verschijnen als mythologische of historische figuren. Daarmee wist hij representatie, verbeelding en propaganda op subtiele wijze met elkaar te verbinden.

Biografen uit zijn tijd omschrijven hem als een kunstenaar die vriendelijk, bescheiden en diplomatiek was, eigenschappen die hem ongetwijfeld hielpen bij het navigeren tussen uiteenlopende opdrachtgevers. Zijn talent om zich in te leven in hun wensen maakte hem bijzonder succesvol. In 1628 reisde hij naar Londen, waar hij voor Karel I van Engeland en diens hof werkte. In de jaren daarna verwierf hij in Den Haag een prominente positie als

het begin

Tientallen archiefdocumenten getuigen van het leven van Gerard van Honthorst (1592-1656), die in Utrecht werd geboren en opgroeide, die een reis ondernam naar Rome en die zich na terugkeer opnieuw in Utrecht vestigde, waar hij trouwde, kinderen kreeg en na een lang en succesvol leven stierf en werd begraven. We vormen ons een beeld van deze man in zijn tijd op grond van die archiefbronnen, we reconstrueren zijn leven op basis van getuigenissen van tijdgenoten en van zijn brieven. We kennen zijn handschrift en we weten hoe hij eruitzag. En toch zou hij een anoniemus zijn, zoals zovelen, ware het niet dat hij honderden schilderijen en tekeningen naliet, die verspreid over de hele wereld deel uitmaken van zijn nalatenschap. Het gaat ons uiteindelijk om die erfenis, maar in het huidige tijdsgewricht kijken we als kunsthistorici verder, en proberen we, voorzichtig, het werk te verbinden met historische omstandigheden, die groot kunnen zijn (het einde van het Twaalfjarig Bestand), maar in dat perspectief ook klein en persoonlijk, zoals het sterven van een ouder of een kind. We schrijven over Gerard van Honthorst, over zijn jeugd als oudste in het gezin, over zijn opleiding, over hoe hij als jongvolwassene op avontuur ging naar Italië en in Rome kwam te wonen, waar hij misschien wel de meest succesvolle en gelukkigste jaren van zijn leven doorbracht. Hoe hij terugkeerde naar zijn geboortestad, een gezin stichtte en zichzelf opnieuw wist uit te vinden. Hoe hij succesvol was, ook buiten de landsgrenzen en hoe hij een tweede weg insloeg in Den Haag, die hem voorspoed en 'standing' bracht.

Honthorst versus Rembrandt

Gerard van Honthorst was tot 1650 een van de meest succesvolle en toonaangevende schilders uit de Noordelijke Nederlanden. Zowel nationaal als internationaal maakte hij furore. De vraag hoe hij zich verhield tot de veertien jaar jongere Rembrandt (1606-1669) is onvermijdelijk, maar tegelijkertijd moeilijk om te beantwoorden. Zij waren ongetwijfeld op de hoogte van elkaars bestaan, maar het is onzeker of zij ook echt met elkaar in contact stonden. Er is tot op heden in elk geval geen enkele bron waaruit dit blijkt. Met Johannes Vermeer (1632-1675) en Frans Hals (1582/83-1666) voert Rembrandt sinds de negentiende eeuw de canon aan van de wereldberoemde zeventiende-eeuwse Hollandse schilderkunst. Rembrandt werd geboren in Leiden, stierf in Amsterdam en leefde zijn leven binnen een straal van zo'n 70 kilometer. Vermeer woonde en werkte in Delft, een stad die hij voor zover we weten nooit heeft verlaten. Zijn talent werd pas halverwege de negentiende eeuw ook

069
Gerard van Honthorst, *De extase van Maria Magdalena*, ca. 1618-20. Doek, 146 × 119 cm
Centraal Museum, Utrecht (aankoop met steun van de John & Marine van Vlissingen Art Foundation)

070
Gerard van Honthorst,
*Christus in de tuin van
Getsemane*, ca. 1617
Doek, 113 × 110 cm
The State Hermitage
Museum, Sint Petersburg

071 | a
Wybrand de Geest (naar Caravaggio),
De extase van Maria Magdalena, 1620
Doek, 114 × 91,6 cm. Fries Museum,
Leeuwarden (aankoop met steun van
FB Oranjewoud en de Vereniging Rembrandt,
mede dankzij haar Saskia Fonds)

094
Gerard van Honthorst, *De aanbidding van de herders*, 1622
Doek, 164,5 × 191,1 cm. Wallraf-Richartz-Museum, Keulen

aanpassen in verband met de locatie waar het zou komen te hangen, in een bestaande betimmering bijvoorbeeld. Dat ondersteunt de hypothese dat dit specifieke schilderij identiek is met het stuk dat in 1632-33 in de inventaris van Paleis Noordeinde wordt genoemd: 'Op het cabinet van Zijn Excellentie. Een schoorsteenmantel, verguld met biesen, den gront groen gelijk mede de solderinge; daarinne een schilderie, daer de herders Christus comen begroeten, door Honthorst gedaan.'⁴¹

Het vrolijke, kleurige muziekgezelschap achter een balkon, dat ons vanaf de hoogte toespeelt was oorspronkelijk juist groter met een balustrade langs alle vier de kanten, maar deze

095
Gerard van Honthorst,
*Muziekgezelschap op
een balkon*, 1622
Paneel, 309,9 × 216,4 cm
The J. Paul Getty Museum,
Los Angeles

aanpassing werd uitgevoerd door een latere eigenaar van het plafondstuk. Het is het vroegst bekende voorbeeld van een plafond met een illusionistische voorstelling in de Nederlanden (afb. 095). Voor wie of voor welk huis Honthorst het plafond schilderde is onbekend.⁴²

Dat de schilderijen van Honthorst al tijdens zijn leven werden gekopieerd, blijkt onder meer uit de inventaris van 3 oktober 1637 van de inboedel van Lambert Jacobsz in Leeuwarden: 'Een coninck Davit spelende op de harp en zingende na Mr J. Houthorst.'⁴³ David is vooral bekend uit het heldenverhaal waarin hij als herdersjongen met zijn katapult de afschrikwekkende reus Goliath versloeg, wat de overwinning betekende van de Israëlieten op de Filistijnen. Hij onthoofdde de reus met diens eigen zwaard en nam de kolossale kop mee naar Jeruzalem, waar de vrouwen van Israël hem zingend en dansend tegemoetkwamen (1 Samuel 18:6-7).

201
Gerard van Honthorst, *Een vrouw die teken omringd door figuren*, ca. 1640. Papier, zwart krijt, penseel en bruine inkt, wit krijt, 250 × 224 mm. Particuliere collectie (courtesy Nicolas Schwed)

202
Gerard van Honthorst, *De tekenles*, ca. 1640. Papier, zwart en rood krijt, pen en zwarte inkt, gehoogd met witte dekverf, 209 × 252 mm. Teylers Museum, Haarlem

Te zien is hoe een jonge vrouw aan een tafel met een blad in de hand het vrouwelijk model bestudeert dat zij aan het tekenen is. Het is een schets die Honthorst ter plekke van zijn adellijke leerlingen moet hebben gemaakt.

Van de vier meisjes die bij Honthorst in de leer waren, is alleen van Louise Hollandine een aantal schilderijen bewaard gebleven.⁶⁸ Honthorst portretteerde haar in 1643 op 21-jarige leeftijd als Diana, de godin van de jacht (afb. 203).⁶⁹ In haar linkerhand heeft zij een boog en met haar rechter trekt zij een pijl uit de pijlkoker. Twee hazewindhonden springen tegen haar op. Haar donkere ogen, het lange, donkere, krullende haar, de veren die erop zijn bevestigd en haar glanzende goudgele jurk maken haar tot een ravissante verschijning. Op 16 december 1657 verliet zij op 35-jarige leeftijd Den Haag om naar Parijs te gaan, waar haar broer Eduard met zijn vrouw woonde die zich eerder tot het katholicisme bekeerden. Op 25 januari 1658 werd zij tot de Rooms-Katholieke Kerk toegelaten, en in 1659 werd zij novice van de abdij Maubuisson bij Pontoise. Een jaar later legde zij haar gelofte af en in 1664 werd zij benoemd tot abdis. Tot aan haar overlijden op 11 februari 1709 bleef zij schilderen. Er zijn 25 schilderijen van haar hand bewaard gebleven en er worden er 30 aan haar toegeschreven waarvan de verblijfplaats onbekend is.⁷⁰ Het zijn meest portretten en schilderijen met religieuze thema's die in het klooster hingen, of die zij ten geschenke gaf aan familie en vrienden. Sir Robert Anstruther (1578-1645), diplomaat aan het Engelse hof, nam twee van haar schilderijen voor haar oom Karel I mee naar Engeland: een valkenier ten voeten uit in een landschap met een witte hond en een landschap met Tobias en de engel.⁷¹

203
Gerard van Honthorst, *Portret van Louise Hollandine van de Palts als Diana*, 1643
Doek, 207 × 144.5 cm. Centraal Museum, Utrecht

Dit boek verschijnt ter gelegenheid van de tentoonstelling *Gerard van Honthorst – In alles anders dan Rembrandt* in het Centraal Museum in Utrecht, van 25 april t/m 13 september 2026.

Uitgave

wBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
wbooks.com
in samenwerking met
Centraal Museum, Utrecht
info@centraalmuseum.nl
centraalmuseum.nl

Tekst

Liesbeth M. Helmus

Tekstredactie

Nanny Maat

Vertaling Nederlands-Engels

Susan Ridder

Vormgeving

DeLeeuwOntwerper(s), Victor de Leeuw, Den Haag

ISBN 978 94 625 8742 7 (Nederlands)

ISBN 978 94 625 8745 8 (Engels)

NUR 646

© 2026

wBOOKS Zwolle / Dr. Liesbeth M. Helmus /
Centraal Museum, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

De uitgave van *De Wereld van Gerard van Honthorst* werd mede mogelijk gemaakt door de financiële bijdragen van:

- Boellaard Fonds
- De Gijselaar-Hintzenfonds

De Engelse vertaling van *De Wereld van Gerard van Honthorst* werd mede mogelijk gemaakt door de financiële bijdragen van:

- Johnny van Haeften
- Salomon Lilian Dutch Old Master Paintings
- Adam Williams Fine Art

De Wereld van Gerard van Honthorst zal in het Frans verschijnen bij Cohen & Cohen, éditeurs à Paris

De tentoonstelling *Gerard van Honthorst – In alles anders dan Rembrandt* is mede mogelijk gemaakt door de rijksoverheid: de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft namens de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een indemniteitsgarantie toegekend, en door:

